

TREBALL DE FI DE GRAU EN TRADUCCIÓ I INTERPRETACIÓ
Departament de Traducció i Comunicació

TÍTOL

L'expressivitat de la senzillesa: L'anàlisi verbal de la traducció entre el català i l'esperanto.

Autora: Anna Albert Torres

Tutors: Francisco José Raga Gimeno i Josep Roderic Guzmán Pitarch

Resum:

Partint des de la voluntat difondre l'esperanto i eliminar els estigmes negatius que pot tenir, aquest treball analitza la senzillesa gramatical de l'esperanto i la contraposa a la complexitat verbal del català. Per dur a terme aquesta tasca s'analitzen els temps verbals, una de les parts més importants de l'oració, de dues obres literàries que tenen el català o l'esperanto com a llengua original i les seues traduccions a l'altra llengua. Mitjançant aquesta tasca podem observar com els traductors han afrontat i solucionat els reptes que es plantegen quan una llengua té molta més varietat en la construcció verbal que l'altra per no caure en repeticions o simplificacions innecessàries. Aquesta dicotomia s'ha de veure com un avantatge a l'hora de traduir ja que obliga al traductor a reflexionar més cada un dels elements de l'oració.

Resumo:

Kun la volo de difuzi Esperanto kaj forigi la negativan stigmon ke ĝi povas teni, ĉi tiu esploro analizas la klaran gramatikon de Esperanton kaj alfrontas ĝin al la malklara kataluna verbado. Por fari tion oni analizas la verbadojn, unu el la plej gravaj partoj de la frazo, de du literaturaj verkoj kiuj havas la katalunan lingvon aŭ Esperanton kiel originalan lingvon kaj ĝiaj tradukoj en la alian lingvon. Pere de tiu tasko, oni povas vidi kiam la tradukistoj frontis kaj solvis la defio ke aperas kiam unua lingvo havas plej variantojn ol la alia rilati la verbadon sen fari ripetojn aŭ malbezonatajn klariĝojn. Oni devas vidi ĉi tiun dihotomion kiel avantaĝon en la tradukado ĉar faras pripensi pli ĉiuj elementoj de la frazoj al la tradukisto.

Paraules clau: (5)

català, esperanto, flexió verbal, llengua planificada, traducció literària.

En aquest treball s'han fet servir les normes d'estil APA.

«Por ke lingvo estu internacia, ne sufiĉas nomi ĝin tia.» (L.L. Zamenhof)

*Dankon al ĉiuj tiuj kiuj helpis min, ne nur en esplorado
kaj redaktado de ĉi tiu esploro, sed ankaŭ en la
procesoj de lerni, studi, instrui kaj difuzi Esperanton.*

Índex de continguts

1	Introducció.....	5
1.1	Justificació i motivació.....	5
1.2	Estructura del treball.....	6
2	Marc teòric.....	7
2.1	Història de l'esperanto.....	7
2.2	Gramàtica de l'esperanto.....	8
2.3	Gramàtica del català, els verbs.....	10
2.4	Anàlisi contrastiva dels sistemes verbals de l'esperanto i el català.....	11
2.5	L'esperanto i la traducció	13
3	Anàlisi de traducció directa i inversa entre el català i l'esperanto.....	15
3.1	Metodologia.....	15
3.2	Introducció de les obres.....	16
3.2.1	Traducció del català a l'esperanto.....	16
3.2.2	Traducció de l'esperanto al català.....	16
3.3	Anàlisi de les traduccions.....	17
3.3.1	Traducció del català a l'esperanto.....	17
3.3.2	La traducció de l'esperanto al català.....	25
4	Conclusions.....	34
4.1	Conclusions de l'anàlisi.....	34
4.1.1	Traducció del català a l'esperanto.....	34
4.1.2	Traducció de l'esperanto al català.....	34
4.2	Conclusions finals.....	35
5	Bibliografia.....	38
6	Annexos.....	39
6.1	Annex 1.....	39
6.2	Annex 2.....	44

Índex de taules

Taula 1:	Comparativa dels temps verbals en català i en esperanto. Elaboració pròpia.....	12
----------	---	----

1 Introducció

1.1 Justificació i motivació

Aquest treball naix de la curiositat lingüística que porte al damunt des que vaig començar a aprendre l'esperanto. Cal indicar que pràcticament vaig entrar en el món de l'esperanto alhora que entrava en el món universitari i, des que vaig arribar a la universitat, moltes coses que he fet han tingut relació amb aquesta llengua. Per això, no podia deixar de costat l'esperanto en el treball final de carrera per mostrar de manera conjunta tots els coneixements adquirits aquests anys. Si bé aquest treball és, en gran part, per difondre l'ús i l'aprenentatge de l'esperanto, tampoc volia deixar enrere la meua primera llengua de treball, el català. Per això, no solament el treball està redactat en aquesta llengua sinó que, a més, he procurat que les anàlisis de les traduccions també foren en català. Si bé és cert que la meua curiositat lingüística va sorgir aprenent el lèxic, la gramàtica i l'ús de l'esperanto, s'ha desenvolupat principalment en adquirir coneixements del català i perfeccionar, així, el meu ús d'aquesta llengua.

Una vegada tenia clar que volia que el meu treball tractara aquestes llengües faltava saber en quin aspecte m'havia de centrar. Per no deixar enrere els coneixements de la carrera vaig triar fer una anàlisi de traduccions entre les dues llengües. Per fer-lo hi havia molts aspectes en els quals podria centrar-me i, d'entre tots, el que més em cridava l'atenció per la seua importància dins de les oracions era la construcció verbal: la senzillesa de l'esperanto enfront de la varietat i les excepcions del català. I, és clar, preguntar-se com es fa la traducció entre dues llengües quan una de les parts més importants de les oracions té una gramàtica tant contraposada.

Per fer l'anàlisi necessitava obres originals en català i en esperanto que tingueren traducció en aquestes llengües. Per fer-ho, vaig triar obres literàries perquè, per a començar, era d'on més opcions podia tenir, també perquè he estudiat traducció literària i, sobretot, perquè d'entre totes les opcions de traduccions entre aquests dos idiomes és més probable que trobe exemples de tots els temps verbals en obres literàries. A més, les traduccions literàries entre el català i l'esperanto estan molt valorades dins de la comunitat esperantista. Aquesta tasca de recerca d'obres no va ser del tot fàcil, per una part perquè no hi ha moltes i, per altra, perquè necessitava els exemplars d'ambdues llengües de manera física per poder extreure els exemples necessaris i no en tots els casos eren fàcils d'accedir.

Durant totes les etapes d'aquest treball he tingut un objectiu en ment constant: ajudar a la difusió de l'esperanto i demostrar que es tracta d'una llengua versàtil que s'utilitza, s'ensenya, s'aprèn i s'estudia i, de la qual, es pot aprendre molt i alhora ens pot ensenyar molt. A més, poder presentar i justificar totes les hores que li he dedicat a l'esperanto durant la carrera i que han sigut no

només profitoses per a mi, sinó que també pot ser-ho per a més gent que vol aprofundir en la lingüística de les llengües de treball. També vull mostrar que la senzillesa de l'esperanto no és cap inconvenient a l'hora de fer literatura i que es poden expressar els mateixos conceptes que en altres llengües.

1.2 Estructura del treball

Aquest treball està estructurat en quatre parts principals. Primer, una explicació de per què s'ha triat aquesta temàtica d'estudi. Després, un marc teòric que introdueix què és l'esperanto, la seua història i els elements gramaticals, també la gramàtica dels verbs en català i algunes anotacions sobre l'esperanto i la traducció. Aquest apartat compta també amb una taula comparativa pròpia de resum entre les estructures verbals d'ambdues llengües. A continuació, una explicació de la metodologia i la literatura emprada, seguida per l'anàlisi dels verbs d'una obra en català traduïda a l'esperanto i d'una obra en esperanto traduïda al català i les conclusions de l'anàlisi. Per finalitzar, s'hi fa una conclusió general de l'estudi dut a terme.

2 Marc teòric

2.1 Història de l'esperanto

El 1887, L. L. Zamenhof publicà, després d'anys de feina, la primera gramàtica d'esperanto. L'anomenà *Unua Libro* (Primer llibre) i el publicà amb el pseudònim Doktoro Esperanto. Aquesta paraula, que es tradueix com «el que té esperança», esdevingué el nom de la llengua. Més avant, perfeccionà la gramàtica amb la publicació, el 1905, de *Fundamento de Esperanto* (fonaments de l'esperanto), que al primer Congrés Universal d'Esperanto es va fixar com el reglament oficial invariable d'aquesta llengua. Després d'aquest congrés començaren a crear-se les primeres associacions nacionals i també agrupacions dels parlants segons les seues aficions, ideologies o interessos. A partir d'aquest moment, la llengua va continuar expandint-se tot i que amb alts i baixos sobretot durant les guerres mundials on, fins i tot, els parlants d'aquest idioma varen estar perseguits. Així i tot, la llengua i les idees que aquesta transmetia no es varen perdre. Al Congrés Universal d'Esperanto que es va celebrar a Praga el 1906 es presentà el Manifest de Praga on s'indiquen els objectius del moviment esperantista. (Mentre no s'especifique el contrari, les cites en català són traduccions d'Anna Albert Torres dels originals en esperanto). Aquest indica que l'esperanto és:

«Un moviment que propugna la comunicació democràtica; [...] l'educació sense fronteres; [...] l'ensenyament eficaç de les llengües; [...] que els parlants de qualsevol llengua hegemònica o minoritària, han de tenir l'oportunitat real d'aprendre una segona llengua fins a un nivell alt de comunicació; [...] els drets de les llengües; [...] la diversitat lingüística [...] l'emancipació de l'home.» (Manifest de Praga, 1906)

Aquesta llengua es va estendre notablement amb l'aparició de la internet i la possibilitat, no només d'accedir a recursos d'aprenentatge sinó també de deixar enrere les lentes correspondències per carta que acostumaven a enviar-se esperantistes de diferents parts del món i tenir contacte ràpid i directe amb altres parlants d'aquesta llengua.

Pel que fa al debat de si aquesta, avui dia, és una llengua artificial o si l'esperanto ja ha superat aquesta barrera. El lingüista danés Louis Hjelmslev (1961) indica «en la pràctica, una llengua es la semiòtica a la que pueden traducirse todas las demás semióticas –tanto las demás lenguas como las demás estructuras semióticas concebibles.» Amb aquesta definició, i tenint en compte que aquest treball tracta la traducció de l'esperanto, podem dir que aquesta barrera ja ha estat superada.

Per aprendre esperanto comptem amb molts recursos en-línia, a més de llibres, manuals, etc., tots aquests, basats en les 16 normes que es publicaren al *Fundamento d'esperanto*. A aquest llibre Zamenhof va indicar:

«Jo dic, però, que els fonaments de la nostra llengua han de ser completament intocables[...]. Derivat d'açò, es pot pensar que la nostra llengua serà sempre rígida i que mai no evolucionarà... Però no! Malgrat la característica de tenir fonaments intocables, la nostra llengua te la capacitat total de no solament enriquir-se, sinó també de millorar-se i perfeccionar-se constantment.» (Zamenhof, 1905:6)

També va explicar que, seguint les normes que ell explicava, es podien «afegir noves normes o paraules que, en tot cas han de ser només recomanacions, no imposicions i que es farien per estendre (mai per canviar!) els fonaments existents.»

2.2 Gramàtica de l'esperanto

A continuació, presentem un resum de la gramàtica com s'indica al llibre *Fundamento d'esperanto*. En aquest llibre es descriu la gramàtica de l'esperanto dividint-la en setze normes bàsiques. Comença amb l'abecedari i la pronúncia de les lletres, però açò no és rellevant per aquest treball. Igual que s'indica a continuació, es divideix en les parts de l'oració i les regles generals de la llengua:

• **Les parts de la oració:**

- Només existeix l'article definit (*la*) i aquest és invariable per a tots els gèneres, nombres i casos. El substantiu acaba sempre en *-o*.
- El plural es forma afegint una *-j* al singular.
- Només existeixen dos casos, el nominatiu i l'acusatiu. Aquest últim es forma afegint una *-n* al nominatiu. La resta de casos els marquen les preposicions.
- L'adjectiu acaba sempre en *-a*. El cas i el nombre s'indiquen com el substantiu.
- El compartiu es crea mitjançant la paraula *pli* i el superlatiu mitjançant *plej*.
- Els adjectius numerals cardinals són invariables. Les desenes i les centenes es formen combinant els deus primers nombres.
- Per fer els cardinals, s'afegeix la *-a* de l'adjectiu. Els pronoms personals són: *mi, vi, li, i, ĝi, ŝi, ni, ili, oni*.
- Per fer pronoms possessius o adjectius cal afegir-hi la terminació de l'adjectiu, *-a*. Els pronoms es declinen com el substantiu.
- El verb no varia en persona i nombre (sempre s'han d'expressar explícitament els pronoms personals per evitar confusió) però sí en temps. Per indicar el temps s'afegeixen sufixos a l'arrel:
 - El presenta acaba en *-as*.
 - El passat acaba en *-is*.

- El futur acaba en *-os*.
- El condicional acaba en *-us*.
- L'infinitiu en *-i*.
- Els participis actius (en sentit adjectival o adverbial) de present, passat i futur, s'indiquen amb *-ant-*, *-int-*, *-ont-* en aquest ordre (amb la terminació que corresponga).
- Els participis passius(en sentit adjectival o adverbial) de present, passat i futur, s'indiquen amb *-at-*, *-it-*, *-ot-* en aquest ordre (amb la terminació que corresponga).
- La veu passiva es forma combinant el *esti* (ser) i el participi de present o passat del verb passiu .
- L'adverbi acaba en *-e* i la comparació es fa igual que la de l'adjectiu.

Regles generals:

- Totes les preposicions regeixen el nominatiu.
- Les paraules es pronuncien com s'escriuen i l'accent tònic sempre cau sobre la penúltima síl·laba.
- Els mots compostos es formen per la unió dels elements escrits junts, separats per un petit traç (aquest és per diferenciar els diferents elements però es pot ometre quan es dirigeix a un públic que ja coneix la llengua) .
- El mot principal sempre va al final. Si la frase té una paraula amb sentit negatiu, se suprimeix l'adverbi *ne*.
- Si una paraula expressa el lloc on es va, pren la terminació de l'acusatiu.
- Cada preposició té un significat invariable i definit. No obstant això, si l'elecció d'una preposició o una altra no mostra clarament el significat de la frase, s'utilitza *je*.
- Les paraules estrangeres només adapten l'ortografia i les terminacions pròpies.
- Les terminacions dels substantius i de l'article es poden suprimir i reemplaçar-se per un apòstrof.

A més en aquesta llengua són molt importants els prefixos i sufixos, ja que a partir d'una arrel amb una idea simple es poden formar moltes d'altres. Hi ha prefixos per indicar el contrari (*mal-*), una repetició (*re-*), entre d'altres. Hi ha sufixes nominals que indiquen l'instrument (*-il-*), la professió (*-ist.*), etc.; Sufixes adjectivals que indiquen possibilitat (*-ebl-*), la inclinació o l'habit (*-em-*), etc.; sufixes numerals per formar els col·lectius (*-obl-*), etc.; sufixes universals com l'augmentatiu (*-eg-*), el diminutiu (*-et-*), etc.; i altres sufixes com el diminutiu afectiu de dona (*-nj-*) i el d'home (*-êj-*). Açò permet a la llengua tenir una riquesa lèxica molt variada, ja que qualsevol arrel amb qualsevol sufix o prefix (o amb la unió de diversos) pot canviar de significat i funcionar,

depenent de la terminació que fiquen, com un verb, un subjecte, un adjectiu, etc. Com podem observar, l'esperanto es caracteritza per una senzillesa gramatical i per la manca d'excepcions, la qual cosa, facilita el seu aprenentatge. Aquest treball de recerca se centra en els verbs, no obstant això també apareixeran casos que faran referència als altres punts de la gramàtica.

2.3 Gramàtica del català, els verbs

Per una altra part, la comparativa es durà a terme des de textos originals en català o traduccions al català. Per això cal, també, indicar els aspectes gramaticals dels verbs en català segons la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (Institut d'Estudis Catalans, 2018).

- En català els verbs estan formats per un radical al qual se li afegixen les marques flexives de persona, nombre, temps, aspecte, mode i conjugació.
- La persona i el nombre s'expressen d'una manera fusionada i fan concordança amb el subjecte (per això en català aquest es pot suprimir).
- Els temps s'agrupen en tres modes: indicatiu, subjuntiu i imperatiu. Aquests poden tenir aspectes perfectius (acció acabada) o imperfectius (no acabada, en procés). Llevat del passat simple, els temps compostos són perfectius i els simples (Present, imperfet, futur) imperfectius.
 - Indicatiu: Present, imperfet, passat simple, futur, condicional, perfet, passat perifràstic, plusquamperfet, anterior simple, anterior perifràstic, futur perfet, condicional perfet;
 - Subjuntiu: Present, imperfet, perfet, plusquamperfet;
 - Imperatiu: present.
- Es divideixen en tres conjugacions: la primera, els acabats en *-ar*; la segona els acabats en *-er i -re*, i els verbs *dir* i *dur*: i la tercera els acabats en *-ir*, llevat de *dir*.
- Els verbs es classifiquen en regulars i irregulars, els primers són els que segueixen unes pautes morfològiques recurrents.
- A més, hi ha tres formes nominals, l'infinitiu, el gerundi i el participi.
- Per una altra part, també és important la relació entre el subjecte i el predicat dins de l'oració, per açò existeix la veu activa (on l'important és el subjecte) i la veu passiva (on l'important és el predicat).
- Existixen, també, els verbs pronominals els quals porten pronoms reflexius febles lexicalitzats.
- També hi ha perífrasis verbals que es formen per verbs auxiliars que aporten un valor modal o aspectual i, si cal, la flexió del temps i persona i un altre verb, el principal, en caràcter

predicatiu.

A tot açò, hem de recordar que aquesta llengua varia depenent dels dialectes. Açò es veu no solament en les paraules que s'usen sinó també en les terminacions verbals, en les obres que s'analitzen en aquest treball es fa servir el català oriental.

2.4 Anàlisi contrastiva dels sistemes verbals de l'esperanto i el català

Aquesta taula comparativa que he elaborat ajudarà a comparar millor els conceptes. En aquesta taula solament he fet servir la primera persona del singular (llevat de l'imperatiu, que n'he fet servir la segona del singular) però cal remarcar que en català varia depenent de la persona i el nombre mentre que en l'esperanto, no. A més, en tots els exemples s'han fet servir verbs regulars del català però en totes les conjugacions hi ha verbs irregulars, a l'esperanto, en canvi, no.

ESPERANTO	CATALÀ	
Infinitiu Kanti Perdi Legi	Infinitiu Cantar/ Haver cantat Perdre/ Haver perdut Llegir/ Haver llegit	
Present Mi kantas Mi perdas Mi legas	Present (Jo) cante/cant/canto (Jo) perd/perdo (Jo) llig/llegeixo	
Passat Mi kantis Mi perdis Mi legis	Perfet d'indicatiu (Jo) he cantat (Jo) he perdut (Jo) he llegit Imperfet d'indicatiu (Jo) cantava (Jo) perdia (Jo) llegia Plusquamperfet d'indicatiu (Jo) havia cantat (Jo) havia perdut (Jo) havia llegit	Passat perifràstic (Jo) Vaig cantar (Jo) Vaig perdre (Jo) Vaig llegir Passat simple (Jo) Cantí (Jo) Perdí (Jo) Llegí
Futur Mi kantos Mi perdos Mi legos	Futur simple (Jo) Cantaré (Jo) Perdré (Jo) Llegiré	Futur perfet (Jo) Hauré cantat (Jo) Hauré perdut (Jo) Hauré llegit
Condicional Mi kantus Mi perdus Mi legus	Condicional simple (Jo) Cantaria (Jo) Perdria (Jo) Llegiria Condicional perfet (Jo) Hauria cantat (Jo) Hauria perdut (Jo) Hauria llegit Present de subjuntiu (Jo) Cante/Canti (Jo) Perda/Perdi (Jo) Llija/Llegesqui/Llegeixi	Perfet de subjuntiu (Jo)Haja/hagi cantat (Jo)Haja/hagi perdut (Jo)Haja/hagi llegit Imperfet de subjuntiu (Jo)Cantara/Cantàs/Cantés (Jo) Perdera/perdés (Jo)Llegís Plusquamperfet de subjuntiu (Jo)Haguera/hagués cantat (Jo)Haguera/hagués perdut (Jo)Haguera/hagués llegit
Imperatiu Kantu Perdu Legu	Imperatiu (Tu) Canta (Tu) Perd (Tu) Llig/llegeix	

Participi actiu Present Kantanta/Kantante Perdanta/Perdante Leganta/Legante Passat Kantinta/Kantinte Perdinta/Perdinte Leginta/Leginte Futur Kantonta/Kantonte Perdonta/Perdonte Legonta/Legonte	Gerundi Cantant/Havent cantat Perdent/Havent perdut Llegint/Havent llegit
Participi pasiu Present Kantata/Kantate Perdata/Perdate Legata/Legate Passat Kantita/Kantite Perdita/Perdite Legita/Legite Futur Kantota/Kantote Perdota/Perdote Legota/Legote	Participi Cantat Perdut Llegit

Taula 1: Comparativa dels temps verbals en català i en esperanto. Elaboració pròpia

Només amb fer-li una ullada a aquesta taula ja podem endevinar que la formació dels verbs en català és molt més complexa i diversa que en esperanto. Tot i que açò és un desavantatge per aprendre aquesta llengua (almenys en comparació amb l'esperanto) també indica que els temps verbals del català tenen més matisos que l'esperanto. Així i tot, com podem observar l'esperanto té més matisos que el català a l'hora d'expressar el gerundi i el participi.

Els verbs, a l'hora de fer una traducció entre aquestes llengües suposen, per tant, un repte per al traductor. Si es tracta d'una obra en català que es vol traduir a l'esperanto, s'hauran de tenir en compte aspectes com indicar sempre el subjecte, fins i tot quan a l'obra aquest siga ambigu. També, quan hi haja, per exemple, un verb en qualsevol de les formes en català que tenen un matís de passat s'ha de tenir en compte que deixar en esperanto totes les formes, simplement, en passat suposarà una pèrdua de matisos que té l'obra original. A més, en aquelles formes que l'esperanto té més matisos s'haurà de captar de manera molt precisa el que s'està dient en català. Per l'altra banda, si la traducció fora d'una obra en esperanto al català, el traductor no haurà d'oblidar que no cal introduir sempre el subjecte, o no sonarà natural i que, per exemple, quan el traductor trobe un condicional aquest pot tractar-se d'un subjuntiu. A més, haurà de considerar quina és la manera més efectiva de traduir els participis de l'esperanto per no perdre cap matís. També trobarà el problema de triar entre tots els temps en passat que té el català quan en esperanto es presentarà sempre d'una forma més simple.

2.5 L'esperanto i la traducció

La literatura en esperanto va molt de la mà de les traduccions. Ja a la *Unua Libro* hi havia traduccions per representar els elements de l'idioma, el mateix Zamenhof es va encarregar de traduir obres com *Hamlet* a aquesta llengua amb dues funcions: propagar la llengua i desenvolupar les seues capacitats lingüístiques. Les traduccions, llavors, van ajudar a afinar l'idioma. Una de les primeres traduccions d'antologies de literatura i una de les més importants va ser *Kataluna antologio* (Antologia catalana) de Jaume Grau i Casas (1925). En l'explicació de l'antologia que l'autor fa a l'inici del llibre parla de dos processos de traducció que anomena *nacia* (nacional) i *internacia* (internacional) i aclareix:

«El primer [el nacional] principalment pretén conservar els trets originals, no només preocupant-se per ser fidel a tots els matisos del text sinó també per l'ordre de les paraules en la construcció de la frase i per altres característiques no relacionades amb l'essència del contingut.» (Jaume Grau i Casas. 1925; 38)

Per entendre aquest punt de vista de la traducció en esperanto, hem de recordar que no importa l'ordre dels elements de l'oració, llavors, per apropar-se més a la llengua original l'esperanto podria fer servir l'ordre d'aquesta.

«El segon procés [l'internacional], aconsegueix la condició inevitable de la fidelitat, actua més lliurement en la sintaxi i prefereix presentar una lectura més clara i fàcil per damunt d'una literalitat confusa i pesada. Generalment, hem utilitzat més el segon procés que el primer [...]» (Jaume Grau i Casas. 1925; 38)

Tot i això, generalment s'utilitza més el procés internacional perquè prioritzen que s'entenga, i més, quan estan tractant d'estendre la literatura catalana arreu dels parlants d'esperanto, que cada u té la seua llengua materna amb les seues peculiaritats.

El valencià Fernando Solé i Valls, per animar als que estan aprenent la llengua o aquells que volen traduir-la comenta a la seua gramàtica de l'esperanto «[...]que la claridad y el buen sentido es lo que debe guiarnos, tanto al escribir como el traducir el Esperanto, a fin de que podamos ser comprendidos sin dificultad.» (Fernando Solé i Valls, 1976:92). És a dir, el que l'importava a aquest autor era que la gent s'entenguera i no tant la precisió de la traducció.

El 1993 al llibre *Aspects of Internationalism* trobem un article de Ian M. Richmond (1993). En aquest, l'autor compara les traduccions a l'anglès i a l'esperanto d'un text original en francès amb moltes característiques culturals, *Astérix le Gaulois*, per veure quina de les dues llengües comunica millor els aspectes culturals de l'original. Quant als problemes de l'adaptació cultural a la llengua d'arribada diu:

«It seems likely that a translation into a national language might be more successful than one into Esperanto. After all, a translator working in the former situation will have the resources of his national culture [...] he can use. [...] The Esperanto translator, however, is at disadvantage here. He has no national culture to draw upon, other than his own, which may not be that of his

eventual reader.» (Ian M. Richmond, 1993:91)

L'autor indica, entre altres comparacions, que en aquesta obra la traducció a l'anglès no havia explicat les frases o paraules que apareixien en llatí, en canvi, el traductor a l'esperanto sí que hagué de fer-ho perquè no se sap si el lector tindrà coneixements de llatí.

Conclou, però: «Strong feeling and deep thought have been, therefore, and continue to be, expressed in this “artificial” language» (Ian M. Richmond, 1993:99)

Al llibre *The Translator as Mediator of Cultures*, de 2010 trobem un article de Humphrey Tonkin. Aquest parla, principalment, dels reptes de traduir *Winnie-the-Pooh* a l'esperanto però també tracta altres reptes de la traducció a aquesta llengua. L'autor comenta que a partir de la recerca que fa s'adona que «translators into Esperanto tend to translate out of their native languages into the target language, rather than put of the source language and into their native languages.» (Humphrey Tonkin, 2010:181). Encara que no es part de la seua anàlisi indica que:

«[...] the problems of translation out of Esperanto and into English. In many ways they are grater than going in the reverse direction. I have, for example, never seen translations of Esperanto poetry into English that even begin to reproduce the complexity of their originals.» (Humphrey Tonkin, 2010:186)

Deixant a part la literatura, l'esperanto s'ha plantejat en l'ús de la traducció automàtica a causa de la regularitat intrínseca de les seues estructures, ja que pot simplificar les tasques de la traducció automàtica. l'autor, Federico Gobbo (2014) conclou:

«In any event, it seems that in both approaches Esperanto can function as a source or target language with a considerable degree of regularity compared to other languages, even though no pivot language or explicit metalevel is utilized in either system. Perhaps this is a natural development for Esperanto – namely that it will function as a language like any others, and with good results: the more Esperanto is used, the stronger the result. Esperanto improves its own level of adaptivity when used in machine translation tasks, and at the same times its complexity grows.» (Federico Gobbo, 2014: 272)

3 Anàlisi de traducció directa i inversa entre el català i l'esperanto

3.1 Metodologia

Realitzar aquest estudi no ha sigut del tot fàcil. Si hagués triat el castellà com a llengua de partida o d'arribada haguera pogut accedir a moltes més traduccions. En català, en canvi, a més d'haver-ne menys, la gran majoria foren publicades fa molts anys, a l'inici quasi de l'esperanto a les zones catalanoparlants quan s'animava a la seua difusió. Actualment el moviment de castellanoparlants esperantistes és molt més gran ja que aquesta és una llengua molt més estesa. Si hi ha una cosa que caracteritza molt els esperantistes és que col·laboren molt en la difusió de la llengua, això, en part, ha corregut al meu favor perquè molta gent ha estat disposada a ajudar-me en la recerca d'aquest treball. Per arribar a més gent he fet ús del *Twitter*. La primera vegada, ja fa un any, vaig plantejar que m'agradaria fer el treball de fi de grau sobre l'esperanto i no solament m'animaren sinó que també em donaren idees. Quan ja tenia clar quina era la temàtica que buscava i el que em calia vaig tornar a acudir a aquesta xarxa social perquè m'ajudaren en la cerca de traduccions. Tot i que vaig tenir moltes interaccions i respostes, la majoria no m'eren útils ja que eren al castellà o des del castellà, traduccions amateurs pujades a blogs personals que preferia evitar i moltes obres que eren complicades d'aconseguir en una o altra llengua. A l'inici, per a l'anàlisi de la traducció del català a l'esperanto vaig voler fer servir el llibre *Kataluna Antologio* de Jaume Grau i Casas que és una de les traduccions més valorades de la literatura catalana a l'esperanto. No obstant això, en analitzar el llibre m'hi vaig adonar que eren fragments o capítols d'obres i que no estaven ben citats i seria molt complicat trobar els originals en català. Un cop descartada aquesta antologia, vaig tornar a *Twitter*. Aquest cop, em recomanaren la traducció a l'esperanto de l'obra de Carles Soldevila, la qual, no vaig tenir problemes per a adquirir, ni tampoc l'original. Per una altra part, de totes les traduccions de l'esperanto al català, la única que podia adquirir tant la traducció com l'original era de l'obra d'Abel Montagut, que té l'inconvenient de ser una auto-traducció.

En tenir els llibres de referència vaig començar a extraure i comparar els verbs. En un principi la intenció era extraure els cent primers verbs que aparegueren. El problema d'aquesta metodologia va ser que el teatre estava majoritàriament escrit en present i, el poema èpic en passat. Com que la intenció era analitzar una varietat més gran de formes verbals, un cop extrets suficients exemples de la forma verbal en català o en esperanto, deixava de anotar-los. En arribar als cent, vaig veure quins eren els que apareixien menys o gens i vaig continuar buscant exemples que continuaren la taula. Les taules (ANNEX 1 i ANNEX 2), llavors, indiquen el verb en la versió en català, el verb en la versió en esperanto, el temps verbal emprat en cada una de les llengües. A l'annex 1 s'ha ordenat per ordre alfabètic de la tercera columna, el temps verbal en la versió en català. A l'annex 2, també

per ordre alfabètic de la columna del temps verbal en la versió en esperanto, la quarta.

Per fer l'estudi quantitatiu he extret exemples de cada temps verbal i he indicat la frase sencera que els acompanya. Primer s'indica la frase en la llengua original de l'obra i després en la traducció, a més, hi ha marcat en negreta els verbs als quals m'estic referint en cada punt i el seu subjecte si està present. De cada verb s'explica la construcció en ambdues llengües indicant-hi els seus infinitius i el motiu pel qual s'ha triat aquest temps verbal en la traducció. En la traducció del català a l'esperanto estan organitzats pel temps verbal en català i en la traducció de l'esperanto al català, pel temps verbal en esperanto.

3.2 Introducció de les obres

3.2.1 Traducció del català a l'esperanto

Per fer aquest estudi he extret fragments de la comèdia teatral *Bola de neu* escrita per Carles Soldevila que es va estrenar el novembre de 1928 al Teatre Novetat de Barcelona. Per especificar, i tenint en compte pel fet de ser teatre poden haver-hi diferències d'edició, he fet servir de referència la segona edició publicada al 1934 pel periòdic quinzenal d'obres escèniques *Catalunya Teatral*. Quant a la traducció a l'esperanto, de L. Mimó Espinalt, es va publicar el 1975 per Ediciones Riutort i és una edició que conté no només l'obra d'anàlisi *Neĝobulo* sinó també altra comèdia del mateix autor *Tamen, civilizitaj*.

3.2.2 Traducció de l'esperanto al català

En aquest apartat he fet servir el llibre original en esperanto *Poemo de Utona*, que va escriure el 1993 Abel Montagut. En aquest cas, és una segona revisió autopublicada de juny del 2018. La traducció al català, *La gesta d'Utona* està realitzada pel mateix autor i també és una autopublicació de juny del 2018. En aquesta obra, es planteja el problema que l'autor i el traductor són la mateixa persona. És rellevant tractar el tema dels problemes que açò planteja perquè en diverses ocasions he hagut de descartar exemples de verbs perquè se n'anaven molt o presentaven un significat diferent a l'original. Però com indica Francesc Parcerisas (2002,) «L'autor/traductor, en la funció d'autotraductor pot, llavors, permetre's actuar amb unes llibertats que queden emparades per la llibertat de la seua real gana». És a dir, no podem discutir-li a l'autor les decisions que haja pres, simplement les obviarem d'aquest estudi.

3.3 Anàlisi de les traduccions

3.3.1 Traducció del català a l'esperanto

Infinitiu simple

Al tractar-se d'una forma impersonal generalment no presenta problemes en la traducció.

(1)

¿Creu que s'hauria casat mai si la seva mare i jo no haguéssim decidit de **casar-lo**? (pàg.9)

*Ĉu vi kedras ke li iam edziĝus se mi kaj lia patrino ne decidus **edzigi lin**?* (pàg. 51)

[Annex 1, 61]

L'últim verb d'aquest exemple, en català, és el verb en infinitiu de la primera conjugació, *casar*, seguit amb un guionet d'un pronom feble. En esperanto s'ha mantingut també en infinitiu, el pronom feble masculí de tercera persona del singular es canvia pel pronom del mateix temps i persona *li* en acusatiu. El subjecte és el mateix en ambdós idiomes.

Infinitiu compost

En català, l'infinitiu compost, encara que també és una forma no finita té un valor d'anterioritat. Es construeix amb un participi passat i, per això, la traducció presenta aquest aspecte.

(2)

¿I qui t'assegura que no ho seré després d'**haver elogiat** la pintura del teu marit?(pàg. 12)

*Kaj kiu certigas vin, ke mi ne estos tia **laŭdinte** la pentrarton de via edzo?* (pàg. 56)

[Annex 1, 70]

El tercer verb d'aquesta frase es tracta d'un infinitiu compost del verb de la primera conjugació *elogiar*. En esperanto s'ha traduït per un participi actiu de passat (a partir de l'arrel *laŭd-*), com que acaba en *-e* sabem que fa funció de adverb. En català, l'adverbi s'ha indicat davant del verb (*després de*), l'esperanto el que ha fet és incloure aquest en la mateixa paraula no solament convertint-la en adverb sinó a més en un adverb en passat (ho reconeixem per l'afix del participi passat *-int-*).

Infinitiu + present

Juntar dues formes verbals seguides aporta diferents matisos. En català aquesta construcció d'infinitiu + present es pot tractar d'una perífrasi que en esperanto no existeixen i s'haurà de fer servir una construcció que obtinga el mateix significat.

(3)

D'això en **pots estar** ben segur. (pàg. 4)

Pri tio vi povas esti certa. (pàg. 41)

[Annex 1, 57]

En el següent exemple apareix el verb *poder*, de la segona conjugació, en segona persona del

singular del present d'indicatiu; i el verb *estar*, de la primera conjugació en infinitiu. En aquest cas el traductor l'ha traduït d'una manera molt semblant a l'original, present+infinitiu (en infinitiu *povi* i *esti*), i ha afegit el subjecte *vi* (tu) obligatori en esperanto. En aquest cas podria haver triat un adverbi com *probable* (probablement) o *eble* (pot ser) per obtenir el mateix significat.

(4)

Jo, la veritat, fins que no hagi vist les seues obres no **puc opinar**. (pàg. 7)

Ja, dum mi ne vidis liajn verkojn mi ne povas opinii. (pàg. 47)

[Annex 1, 58]

En aquest exemple tenim els verbs *poder* de la segona conjugació i *opinar* de la primera. El primer, en primera persona del singular del present d'indicatiu i el segon, en infinitiu que, junts, de nou, formen una perífrasis, en aquest cas de possibilitat i en esperanto s'han traduït igual, el present de *povi* + infinitiu i s'ha afegit el pronom.

Present d'indicatiu

Aquest temps verbal és el menys marcat i per això no presenta problemes a la traducció.

(5)

Entren i surten visitants que **fan i desfan** grups davant les pintures. (pàg. 20)

Eniras kaj eliras vizitantoj, kiuj grupiĝas kaj disigiĝas antaŭ la pentraĵoj. (pàg. 69)

[Annex 1, 103 i 105]

En aquest exemple trobem en l'original al català que els quatre verbs estan en present d'indicatiu en tercera persona del plural: *Entrar*, primera conjugació, verb regular; *sortir*, tercera conjugació, verb irregular; i *fer* i *desfer*, segona conjugació, ambdós irregulars. Tots els verbs tenen de subjecte *visitants*. A l'esperanto s'han traduït (en infinitiu *eniri*, *eliri*, *grupiĝi* i *disiĝi*) també en present i s'ha mantingut el mateix subjecte *vizitantoj*.

Tot i no tenir molta complicació a l'hora de triar el temps verbal en la traducció no cal apartar l'atenció perquè poden haver altres punts en els que caldrà centrar-nos, com el subjecte.

(1)

¿**Creu** que s'hauria casat mai si la seva mare i jo no haguéssim decidit de casar-lo? (pàg.9)

Ĉu vi kedras ke li iam edziĝus se mi kaj lia patrino ne decidus edzigi lin? (pàs. 51)

[Annex 1, 108]

Ací, el primer verb està en tercera persona del singular del present d'indicatiu del verb de la segona conjugació, *creure*. En esperanto, en present del verb *kredi*. En canvi, el subjecte en esperanto, però, és de segona persona del singular. Açò varia perquè en català, està referint-se a vostè, que es conjuga com a tercera del singular encara que és el mateix significat que tu però formal (en esperanto no existeix aquesta variant formal).

Present de subjuntiu

Aquesta forma verbal pot indicar, depenent del context simultaneïtat o posterioritat respecte al moment de l'acte, també es fa servir com la construcció negativa de l'imperatiu . A l'esperanto no hi ha forma de subjuntiu per això cal prestar atenció en la seua funció en el text.

(6)

No em **demanin** res més. (pàg. 2)

Krom tio, vi petu al min nenion. (pàg. 40)

[Annex 1, 122]

En l'exemple, al català tenim el verb de la primera conjugació, *demanar*, en tercera persona del singular del present de subjuntiu. A més també cal indicar que fa servir la forma dialectal oriental, en català occidental seria *demanen*. A l'esperanto no hi ha subjuntiu i, en aquest cas, el traductor ha triat l'imperatiu del verb *peti* i ha afegit el subjecte *vi* per indicar, en aquest cas, la tercera persona del plural. Ha triat aquest temps verbal perquè la frase té un sentit d'obligació.

Perfet d'indicatiu

Aquest temps, com s'indica al nom, té un aspecte perfet i assenyala anterioritat al moment de l'acte és a dir, el passat. I és així com cal indicar-lo a la traducció.

(7)

Ens **heu donat** un dinar exquisit. (pàg.3)

Vi donis al ni bonegan tagmanĝaĵojn. (pàg. 39)

[Annex 1, 93]

En la següent frase, en català tenim la segona persona del plural del perfet d'indicatiu del verb de la primera conjugació *donar*. En esperanto es tradueix pel passat del verb, en infinitiu, *doni* i afegint-hi el pronom subjecte *vi* que podria ser tant la segona persona del singular com del plural i per tant s'ha de ficar en context. En aquest cas, com que és un teatre en la indicació prèvia per a l'actor, s'indica que s'està dirigint a més d'una persona.

Imperfet d'indicatiu

Aquest és un temps verbal que indica simultaneïtat respecte a altre moment passat, segueix, no obstant, parlant del passat i, per això, a l'esperanto, com que no té tants matisos es manté en passat. S'hi podria afegir algun adverbi per indicar més precisament aquest matís de simultaneïtat.

(8)

Venia el dia del meu sant: **demanava** que em fessin present d'una capsa de colors. (pàg. 4)

Venis mia nomtago: mi petis ke oni donacu farboskatolon. (pàg. 42)

[Annex 1, 48 i 47]

S'observa el verb en tercera persona del singular de l'imperfet d'indicatiu, podria ser del verb

de la tercera conjugació, *venir*, o del de la segona conjugació, *vindre*. (Per la variant dialectal del llibre, català oriental, podem esbrinar que es tracta del primer). En esperanto s'ha traduït al passat del verb *veni*. Manté el mateix subjecte en ambdós idiomes.

A la mateixa frase, trobem la primera persona del singular, també d'imperfet d'indicatiu del verb *demanar*, de la primera conjugació. A l'igual que l'anterior, s'ha traduït amb la forma de passat del verb *peti* i s'ha afegit el subjecte *mi* que en català s'havia omés.

Passat perifràstic

De nou, un temps verbal en subjuntiu, en aquest cas també tracta el passat però de situacions no vinculades al moment de l'acte de parla. En esperanto, com que manca d'una forma pròpia d'aquest matis, se centra en passat. El context ja dirà de quin moment de l'acte de parla es tracta.

(9)

Bé. però quan **vàrem trobar-nos** a la Universitat, tu no pintaves pas, ni t'ocupaves de pintura... (pàg. 5)

Bone, sed kiam ni renkontiĝis en la Universitato vi ne pentris nek interesiĝis pri pentrarto... (pàg. 43)

[Annex 1, 75]

El primer verb de aquesta oració és la primera persona del singular del passat perifràstic del verb pronominal de la primera conjugació *trobar-se*. En esperanto, es tradueix amb el passat del verb *renkontiĝi* i s'afegeix el pronom subjecte *ni*.

Futur simple

En ambdós idiomes aquest temps verbal indica posterioritat respecte a l'acte de parla, per això, la seua traducció no presenta complicacions.

(10)

Semblarà que tots plegats venim de l'hort. (pàg. 3)

Ŝajnos ke ni ĉiuj estas naivaj. (pàg. 40)

[Annex 1, 17]

En aquest exemple el primer verb en català és la tercera persona del singular del futur simple del verb de la primera conjugació *semblar*. Aquest, s'ha traduït a l'esperanto amb el futur del verb *ŝajni*. En aquest cas, el traductor ha triat deixar el verb sense cap subjecte, açò, en un principi és un error, ja que solament del verb no podem esbrinar qui fa l'acció. En aquest cas, l'acció la podria fer qualsevol i no canviaria el significat de la frase, fins i tot li'n dona més.

No obstant, quan traduïm ens hem de fixar en els matisos per expressar la idea de la millor manera possible i més quan una de les llengües té més variacions que l'altra.

(11)

Home, **veuràs**; (pàg. 4)

*Ho, **komprenu***; (pàg. 41)

[Annex 1, 15]

En la següent frase, en català, tenim, de nou el futur simple del verb *veure* o *vore*, de la segona conjugació com a segona persona del singular. En aquesta ocasió el sentit del verb en la frase és una interjecció. En esperanto, el verb, per aquest motiu, es tradueix en l'imperatiu del verb *kompreni*, a més, no té subjecte perquè, com l'anterior, no importa a qui va dirigit aquesta acció.

Futur perfet

Aquest en canvi, ja no és tant senzill. En català es forma amb un participi passat, aquest li dona el significat de que la situació que s'expressa és anterior al moment que es referencia en el futur. Si el traduirem simplement per un futur estariem llevant un matís molt imporant.

(12)

Amb l'aggravant que ell ja **s'haurà posat** en ridícul. (pàg. 10)

*Kun la malavantaĝo ke li jam **estos ridindiginta***. (pàg. 53)

[Annex 1, 11]

En aquesta frase en català està la tercera persona del singular del futur perfet del verb pronominal de la primera conjugació *posar-se*. En esperanto, el verb s'ha traduït pel futur del verb *esti* (estar). El que ha fet el traductor per mantenir el matís del perfet, i no deixar-ho simplement en futur, ha sigut convertir el simple adjectiu que acompanya al verb per un participi actiu en passat (de l'arrel *rid-*) també adjectiu (per la terminació *-a*). A la frase en català, encara que el verb és en futur, el que està dient és que en el moment del futur del que parla ja s'haurà realitzat l'acció. Aquest matís es captura en esperanto ficant el verb en futur però el participi en passat.

Condicional simple

Aquest temps té una traducció directa a l'esperanto amb la mateixa funció i significat.

(13)

Si no ens adonéssim d'aquests refinaments, sí que ho **semblaria**. (pàg. 2)

*Tiaj ni ŝajnus se ni ne **remarkus** tiujn ĉi rafinitaĵojn*. (pàg. 40)

[Annex 1, 9]

Ací, el verb *semblar*, de la primera conjugació, conjugat en tercera persona del singular (podria ser primera persona perquè no s'indica el subjecte i les terminacions són iguals, no obstant això, al diàleg anterior, que és al que aquest contesta, diu *semblarà*, en tercera persona) del condicional simple. Al esperanto, el verb *ŝajni* s'ha conjugat, també, en condicional. En canvi, en esperanto indica el pronom de primera persona del singular, *ni*, perquè en català indica qui realitza

l'acció però no qui la rep i en esperanto, en canvi, se li dona preferència a qui rep l'acció.

Condicional perfet

Aquest temps en català va més enllà del simple i es forma amb el participi passat que indica que la situació expressada pel verb està vinculada a un moment de referència posterior a un altre moment del passat. Tot i això la idea principal és la de condicional i en esperanto es pot mantenir de manera més simple.

(1)

¿Creu que **s'hauria casat** mai si la seva mare i jo no haguéssim decidit de casar-lo? (pàg.9)

Ĉu vi kedras ke li iam edziĝus se mi kaj lia patrino ne decidus edzigi lin? (pàg. 51)

[Annex 1, 2]

En aquest exemple està la tercera persona del singular del condicional perfet del verb pronominal de la primera conjugació *casar-se*. A l'esperanto s'ha traduït, també, en condicional del verb *edziĝi* s'ha afegit el pronom *li*.

Perfet de subjuntiu

En català aquest temps verbal pot indicar anterioritat respecte a l'acte de parla o respecte a un moment futur en ambdues formes es un temps que indica el passat. Les formes de subjuntiu tenen un significat condicional i, per això, es poden traduir, si volem mantenir aquest matís per damunt del altres, per un condicional.

(4)

Jo, la veritat, fins que no **hagi vist** les seues obres no puc opinar. (pàg. 7)

Ja, dum mi ne vidis liajn verkojn mi ne povas opinii. (pàg. 47)

[Annex 1, 98]

En l'exemple, el primer verb en català és la primera persona del singular del perfet de subjuntiu del verb de la segona conjugació *veure* o *vore*. Aquest, en la variant occidental del català seria *haja vist*. En esperanto, tot i que es tracta d'un subjuntiu, que té significat condicional, s'ha decidit traduir en passat, llevant aquest matís que aporta el subjuntiu, i s'ha afegit el subjecte *mi*.

Imperfet de subjuntiu

Com a traductor cal prestar molta atenció a aquest temps verbal perquè pot assolir molts valors a part del que ja hem comentat que es dona en tots els subjuntius: imperatiu, passat perfectiu, etc. Per traduir-ho caldrà analitzar quin de tots és més important mantenir.

(13)

Si no ens **adonéssim** d'aquests refinaments, sí que ho semblaria. (pàg. 2)

Tiaj ni ŝajnus se ni ne remarkus tiujn ĉi rafinitaĵojn. (pàg. 40)

[Annex 1, 56]

En aquest exemple, en català, el verb pronominal de primera conjugació, *adonar-se*, en primera persona del singular d'imperfet de subjuntiu. Aquest està en la forma dialectal del català oriental, en occidental podria ser *adonàrem* o *adonéssem*. En l'esperanto aquest verb (en infinitiu: *remarki*) al no existir el subjuntiu s'ha traduït en condicional perquè en si, totes les formes del subjuntiu en català tenen un sentit condicional. També s'ha afegit el pronom *ni*.

(8)

Venia el dia del meu sant: demanava que em **fessin** present d'una capsa de colors. (pàg. 4)

Venis mia nomtago: mi petis ke oni donacu farboskatolon. (pàg. 42)

[Annex 1, 55]

En aquest exemple, trobem la tercera persona del plural de l'imperfet de subjuntiu del verb irregular de segona conjugació, *fer*. El qual, en català occidental es conjugaria com *feren* o *fessen*. A l'esperanto, com que es tracta d'una demanda, es tradueix per l'imperatiu del verb *donaci* i s'afegeix de subjecte el pronom impersonal *oni*, que es pot referir a una persona o més d'una. A més, en compte de fer servir dues paraules (el verb *fer+present*), el traductor opta per un verb que engloba el significat d'ambdues i que es podria traduir per *regalar*.

Plusquamperfet de subjuntiu

Aquest temps mostra anterioritat a un moment passat o un moment posterior a un en passat, com sempre, al ser subjuntiu té un matís condicional.

(1)

¿Creu que s'hauria casat mai si la seva mare i jo no ***haguéssim decidit*** de casar-lo? (pàg.9)

Ĉu vi kedras ke li iam edziĝus se mi kaj lia patrino ne decidus edzigi lin? (pàg. 51)

[Annex 1, 99]

En aquest exemple trobem la primera persona del plural del plusquamperfet de subjuntiu del verb de la tercera conjugació *decidir*. En esperanto, es tradueix pel verb *decidi* en condicional pel sentit de l'oració.

Imperatiu

L'imperatiu compta d'una forma verbal idèntica entre ambdós idiomes i per això no resulta complicada la seua traducció. D'entre els imperatius que havia observat volia comentar aquest:

(14)

Remei, **vina!** (pàg. 30)

Vì, Margareta, venu! (pàg. 69)

[Annex 1, 34]

En la versió en català, pot ser siga una falta d'ortografia de la meua versió, o, potser volia

emfasitzar que aquest personatge (visitant 1) té un parlar dialectal molt marcat. Tot açò, és perquè la segona persona del singular de l'imperatiu del verb de la tercera conjugació, *venir*, o del de la segona conjugació, *vindre*, hauria de ser *vine*. Aquesta terminació en *-a* és, més bé, la manera de pronunciar-lo. En esperanto, manté l'imperatiu del verb *veni* i hi afegeix el pronom. L'altra cosa curiosa d'aquesta oració, tot i que no té a veure amb el que estem analitzant és que ha canviat el nom de la persona de Remei a Margareta (aquest segon podria ser perfectament català i alhora es pronuncia igual i sona familiar en esperanto).

Verbs pronominals

Si observem aquesta frase els dos verbs que en català són pronominals en esperanto podem veure un patró, el sufix *-iĝ-*:

(9)

Bé. però quan **vàrem trobar-nos** a la Universitat, tu no pintaves pas, ni **t'ocupaves** de pintura... (pàg. 5)

*Bone, sed kiam ni renkontiĝis en la Universitato vi ne pentris nek **interesiĝis** pri pentrarto...* (pàg. 43)

[Annex 1, 129 i 130]

Aquest sufix transforma el significat del verb ja que indica fer una acció a u mateixa, convertir-se, tornar-se. (es contraposa al sufix *-ig-* que seria fer una acció cap a altre, causar). Aquests donen el mateix significat que les veus pronominals en català, que inclouen el pronom de tercera persona és amb un valor semàntic.

Un altre exemple on veiem aquest patró és en aquesta oració:

(1)

¿Creu que **s'hauria casat** mai si la seva mare i jo no *haguéssim decidit* de **casar-lo**? (pàg.9)

*Ĉu vi kedras ke li iam **edziĝus** se mi kaj lia patrino ne decidus **edzigi** lin?* (pàg. 51)

[Annex 1, 131 i 132]

On el verb en català *casar-se* és tradueix, primer amb el sufix *-iĝ-* (perquè és una acció que fa el subjecte a si mateixa) i la següent vegada que apareix, pel sufix *-ig-* (perquè l'acció la realitza el subjecte cap a altre).

Gerundi

El gerundi no té una traducció directa a l'esperanto, és a dir, ens haurem de fixar en el context per traduir-lo de la millor manera possible. Trobem el exemple d'un gerundi, com que és un teatre, en unes paraules entre parèntesi que són indicacions per a l'actor.

(15)

(Acostant-se) (pàg.3)

(*Alproksimiĝante*) (pàg. 39)

[Annex 1, 20]

En català tenim el gerundi del verb pronominal de la primera conjugació *acostar-se*. En esperanto es tradueix per un participi actiu en present (de l'arrel *proksim-*) i també fa, per la terminació, funció d'adverbi (-e). Aquest dona el matis de present (per l'afix -ant-).

Participi

Aquesta forma no finita pot tenir un aspecte adjectival. En català només hi ha participis passats en canvi en esperanto es tracta d'una forma verbal amb molts matisos. El participi que he troba en català apareix dins d'un parèntesi amb explicacions, en aquest cas, de com és el lloc on ocorren les coses i està entre cometes perquè és el que hauria de ficar a un cartell.

(16)

Adquirit. (pàg. 20)

Vendita. (pàg. 69)

[Annex 1, 71]

En català es tracta del participi del verb de la tercera conjugació *adquirir* i en esperanto s'ha traduït pel participi passiu (de l'arrel *vend-*, *vendre*) passat (perquè conté l'afix -it-) en funció d'adjectiu (acaba en -a). Afegeix clarament el sentit de que la venda ha sigut en el passat.

3.3.2 La traducció de l'esperanto al català

Infinitiu

Com és una forma impersonal, l'infinitiu no sol presentar problemes en la traducció.

(17)

[...]ĉar laŭ steljuro ne licas sisteme kolonii se civilizo surloĝas, [...]

[...]perquè d'acord amb les normes estel·lars, no és permès de colonitzar, si hi habita cap cultura primer, [...]

[Annex 2, 48]

En aquesta frase, el verb *kolonii* està en infinitiu i es tradueix en català també per un infinitiu del verb de la primera conjugació *colonitzar*.

(18)

*Se tiun ni deturnus, ĉu ĝi ne povus alie **provoki** kataklismon en nekonata planedo?* (pàg. 16)

Si l'alteréssim, qui sap si podria en una altra contrada en un planeta insabut, **provocar** un daltabaix catastròfic? (pàg. 18)

[Annex 2, 49]

En aquesta frase l'últim verb està en esperanto i en català en infinitiu.

(19)

[...] simile *Uttu svenis sur la herbaro de Bezer vidinte faroĉaron **alproksimiĝi** tra la nuboj.* (pàg. 11)

[...] semblantment s'esmortí Utnoa a la prada de Bésseer quan hagué vist el carro de foc **tansar-se** entre els núvols. (pàg. 13)

[Annex 2, 50]

L'últim verb d'aquesta frase, en infinitiu en esperanto, es tradueix al català pel verb pronominal de la primera conjugació *tansar-se* en infinitiu. Observem l'afix *-iĝ-* que fa als verbs en esperanto tenir el matís pronominal.

Tot i que el més senzill és traduir l'infinitiu per un infinitiu, al estar passant d'una llengua més simple a una més complexa ens podem trobar amb altres maneres d'expressar el mateix més naturals en la llengua d'arribada

(20)

Ĉefoj el Globa, nia popolo longe vojaĝis kun la misio trovi por nia gento la nocan astron loĝeblan. (pàg. 14)

Captitostos de Goba, la nostra nació exiliada ha viatjat llargament **cercant** un nou astre habitable. (pàg. 16)

[Annex 2, 40]

El segon verb *trovi* està en infinitiu, en canvi, en català s'ha traduït pel gerundi de *cercar*. Açò ha variat perquè en esperanto diu *amb la missió de cercar* i en català fa una indicació de com es realitza l'acció del verb anterior *viatjar*.

Present + infinitiu

Tot i que posar dos verbs seguits en esperanto no té cap funció concreta (llevat que es tracte del verb aüliliar *esti*) aquesta construcció per si mateixa no diu res, no obstant cal fixar-se en el que diu perquè en català podria utilitzar-se una perífrasi.

(21)

Mi devas komuniki a l'Asembleo novaĝojn gravan:(pàg. 14)

Cal que l'aplec s'**assabenti** d'una notícia que importa: (pàg. 16)

[Annex 2, 137]

En esperanto hi ha, de nou, una construcció del present del verb *devi* (que indica una obligació) i l'infinitiu *komuniki*. Per expressar el mateix en català s'ha fet servir la perífrasi d'obligació *cal que* fent servir el verb de la tercera conjugació *caldre* en present d'indicatiu i el verb de la primera conjugació *assabentar* en tercera persona del singular del present de subjuntiu (si haguera estat traduït en català occidental, seria *assabente*). La primera diferència que hi ha entre les dues llengües és que en esperanto el subjecte és *jo* i en català *l'aplec*, no indica qui ha d'avisar-los sinó que se li dona més importància al fet que cal fer-ho. Els temps verbals canvien per aquest canvi de prioritats, però mantenint la obligació.

Present

Aquest temps verbal tampoc presenta problemes al traduir ja que al català, a l'igual que a l'esperanto només hi ha una manera de representar el sentit del present.

(17)

[...]ĉar laŭ steljuro ne **licas** sisteme kolonii se civilizo **surloĝas**. [...] (pàg. 12)

[...]perquè d'acord amb les normes estel·lars, no **és** permès de colonitzar, si hi **habita** cap cultura primer, [...] (pàg. 14)

[Annex 2, 133]

El primer verb d'aquesta frase en esperanto està en present, el subjecte d'aquest verb està posposat al verb, sabem que és el subjecte perquè cap paraula mostra la marca d'acusatiu. En català, aquest verb s'ha traduït per una construcció de verb i adjectiu (*ser+permès*). El verb irregular de segona conjugació *ser* està en tercera persona del singular del present d'indicatiu

L'últim verb de la frase en esperanto és el present del verb en infinitiu *surloĝi*, el subjecte d'aquest verb és *civilizo*. Aquest verb en català està en tercera persona del singular de present d'indicatiu del verb de la primera conjugació *habitar*.

(22)

*Ni rememoru tion, ke l'kolonio de Goba nun **statas** difektita kaj malfacile ĝi tenos longan veturon tra la spaco al suno hazarde havanta loĝplanedon.* (pàg. 16)

No podem oblidar que la nostra colònia de Goba **té** desperfectes greus i no aguantaria un viatge llarg i penós per l'espai cap a un sol que tingués un planeta prou habitable, a l'atzar. (pàg. 18)

[Annex 2, 134]

El verb, en infinitiu, *stati* està en present i es tradueix per la tercera persona del singular del present d'indicatiu del verb de la segona conjugació del verb *tindre* o *tenir*.

Futur

En si, la traducció del futur tampoc hauria de presentar dificultats ja que en català també hi ha una forma de representar la posterioritat (en tot cas el problema estaria entre la forma simple o composta). No obstant això, deixant les formes iguals en ambdues llengües es pot donar el cas de que en la de arribada no quede natural i es trie altra forma sense perdre el significat del tot.

(23)

[...] kaj **pasos** longaj tagoj ĝis ĉiu grundo **resekos** kaj maroj **kvietigós** en sia propa kúsujo. (pàg. 15)

[...] i **passaran** força mesos fins que les terres s'**eixuguin** completament i les mars s'**ajacin** de nou a la conca. (pàg. 17)

[Annex 2; 19, 20 i 21]

En esperanto els tres verbs que apareixen están en futur: en infinitiu, *pasi*, *reseki* i *kviteĝi*.

El primer, en català és la tercera persona del plural del futur simple del verb de la primera conjugació, *pasar*, és a dir, s'ha traduït igual.

El segon i en tercer, en canvi, son els verbs pronominals *eixugar-se* i *ajaçar-se* de la primera conjugació, conjugats en tercera persona del plural del present de subjuntiu (si fora en català occidental, seria *eixuguen* i *ajacen*). Fa servir aquest temps verbal i no el futur perquè prioritza el matís condicional condicional al que també fa referència l'esperanto amb el *ĝis* (fins que) tot i que en esperanto prioritza que aquesta acció tindrà moment en el futur.

Passat

El passat és, probablement, el temps verbal que més problemes pot presentar al traductor de l'esperanto al català ja que en aquesta última hi ha moltes maneres diferents d'expressar el passat mentre que en esperanto, si cal matisar, s'acompanya d'adverbis o participis. El traductor haurà de triar la forma que quede millor en català sense caure en la repetició del mateix temps verbal.

(24)

*Kiu neniam **spektis** tiajn, ekkredus alarme ĉion reala kaj timus pro la fluo de sango kaj orelŝiraj ŝrikoj.* (pàg. 18)

Qui no **hagués vist** mai cap, ho hauria cregut tot autèntic i s'hauria sobresaltat per la sang que es vessava i els crits eixordadors. (pàg. 20)

[Annex 2, 88]

El primer verb, en infinitiu, *spekti*, està en passat, en català es tradueix per la tercera persona del singular del plusquamperfet de subjuntiu del verb de la segona conjugació *vore* o *veure* (en català occidental podria ser també *haguera vist*). En català està mantenint el passat però a més està afegint-hi un matís condicional possiblement perquè els següents verbs de la frase estan en condicional.

(19)

[...] simile Uttu **svenis** sur la herbaro de Bezer vidinte faroĉaron alproksimiĝi tra la nuboj. (pàg. 11)

[...] semblantment **s'esmortí** Utnoa a la prada de Bészer quan hagué vist el carro de foc tansar-se entre els núvols. (pàg. 13)

[Annex 2, 78]

En esperanto, el primer verb *sveni* està en passat, en català, s'ha optat pel passat simple del verb de la tercera conjugació *esmortir* (primera persona del singular), una forma poc comuna en la variant dialectal que està servint l'autor durant tota l'obra, sobretot la primera persona que oralment solament s'usa en algunes zones del dialecte apitxat, en canvi, hi ha gent que en àmbits més formals si que l'escriu per no estar tota l'estona afegint el perfet d'indicatiu.

(25)

*Ĉiela Muzu, rakontu nun pri l' veraj eventoj kiam **elŝvelis maroj** kaj la **kaoso tumultis**.* (pàg. 10)

Musa del cel, explica'ns avui els fets veritables quan **sobreeixiren** les mars i el caos **regnava** a la terra. (pàg. 11)

[Annex 2, 70 i 71]

En esperanto el verb, en infinitiu, *elŝveli*, el subjecte del qual és *maroj* està en passat i en català s'ha triat fer servir la tercera persona del plural de l'imperfet d'indicatiu del verb de la tercera conjugació *sobreeixir*. En canvi, el següent verb en esperanto, en infinitiu, *tumulti*, que també està en passat, també s'ha traduït per la tercera persona de l'imperfet d'indicatiu del verb de la primera conjugació *regnar*. El primer passat indica un moment més precís que el segon.

(26)

*La nuvo **malleviĝis** kaj **ŝvebis** super la arboj* (pàg. 10)

*El núvol **va descendir, planant** per sobre del arbres.* (pàg. 12)

[Annex 2, 77 i 59]

En esperanto ambdós verbs, en infinitiu, *malleviĝi* i *ŝvebis* estan en passat.

En català, en canvi, el primer sí que ho manté igual fent servir la tercera persona del singular del passat perifràstic del verb de la segona conjugació *descendre*. El segon verb el transforma en el gerundi del verb *planar*. En compte de que el subjecte faça dues accions, com ocorre en esperanto, en català en fa una i indica amb el gerundi com és aquesta.

(20)

*Ĉefoj el Globa, nia popolo longe **vojaĝis** kun la misio trovi por nia gento la nocan astron loĝeblan.* (pàg. 14)

Captitostos de Goba, la nostra nació exiliada **ha viatjat** llargament cercant un nou astre habitable. (pàg. 16)

[Annex 2, 86]

El primer verb, en esperanto és el passat del verb *vojaĝi*, aquest, al català s'ha traduït aquest passat per la tercera persona del singular del perfet d'indicatiu del verb de la primera conjugació *viajar*.

(27)

*Unu el tiuj **estis** la kolonio nomata Naje, [...]* (pàg. 12)

Una d'aquelles **era**, doncs, la colònia que es deia Naie, [...]

[Annex 2, 61]

El primer verb és el passat del verb *esti* que en català s'ha traduït per la primera persona del singular de l'imperfet de subjuntiu del verb irregular de la segona conjugació, *ser*.

Condicional

En esperanto només tenim una forma d'expressar el condicional, en canvi, el català, la condició no només es marca amb la forma homònima sinó que també, tots els verbs en subjuntiu tenen aquest matis. El traductor haurà de guiar-se pel sentit de l'oració.

(24)

*Kiu neniam spektis tiajn, **ekkredus** alarme ĉion reala kaj **timus** pro la fluo de sango kaj orelŝiraj ŝrikoj.* (pàg. 18)

Qui no hagués vist mai cap, ho **hauria cregut** tot autèntic i s'**hauria sobresaltat** per la sang que es vessava i els crits eixordadors. (pàg. 20)

[Annex 2, 5 i 6]

En esperanto observem els verbs, en infinitiu, *ekkredi* i *timi* en condicional. En català, ambdós estan en tercera persona del singular del condicional perfet del verb de la segona conjugació *creure* i del verb de la primera conjugació *sobresaltar*, és a dir, manté el condicional amb el matis passat que a l'esperanto el dona el primer verb de l'oració.

(18)

*Se tiun **ni deturnus**, ĉu ĝi ne **povus** alie provoki kataklismon en nekonata planedo?* (pàg. 16)

Si l'**alteréssim**, qui sap si **podria** en una altra contrada en un planeta insabut, provocar un daltabaix catastròfic? (pàg. 18)

[Annex 2, 12 i 8]

La frase en esperanto té dos verbs, en infinitiu, *deturni* i *povi*, en condicional. Al català, el primer condicional s'ha traduït per la primera persona del plural d'imperfet de subjuntiu del verb de la primera conjugació *alterar* (en català occidental seria *alteràrem* o *alteréssem*). El matis del condicional que es fa en esperanto es manté en català gracies al subjuntiu. El segon condicional, en català es conjuga, aquesta vegada sí, amb la tercera persona del singular del condicional perfet del verb de la segona conjugació *poder*.

Imperatiu

En ambdues llengües hi ha una forma d'expressar aquesta forma, tot i això, en català es poden fer servir altre construccions que donen el mateix significat, cal variar entre aquestes per fer una lectura més fluïda.

(22)

***Ni rememoru** tion, ke l'kolonio de Goba nun statas difektita kaj malfacile ĝi tenos longan veturon tra la spaco al suno hazarde havanta loĝplanedon.* (pàg. 16)

No **podem oblidar** que la nostra colònia de Goba té desperfectes greus i no aguantaria un viatge llarg i penós per l'espai cap a un sol que tingués un planeta prou habitable, a l'atzar. (pàg. 18)

[Annex 2, 38]

La frase comença en el verb, en infinitiu, *rememori*, en imperatiu. Per la traducció s'ha fer servir el verb de la segona conjugació en primera persona del plural del present d'indicatiu, *poder* i el verb en infinitiu *oblidar*. En esperanto està dient *recordem* i a la traducció s'ha mantingut el la idea però fent una negació, per això no manté l'imperatiu.

(28)

[...] *ni ne forgesu nian devon: laŭ juro ciela, ni helpu la teranojn kaj ties morton evitu*, [...]

[...] no **oblidem** què hem de fer: segons el dret del gran cosmos, cal **ajudar** els terrestres per **impedir** que no morin, [...]

[Annex 2, 32]

En aquesta frase en esperanto tenim tres verbs en imperatiu amb els seus subjectes indicats: en infinitiu, *forgesu*, *helpu* i *evitu*. En català s'ha traduït aquestes formes verbals de tres maneres diferents. El primer, el verb de la primera conjugació *oblidar* en primera personal del plural de l'imperatiu. El segon ha recurrit a una perífrasi d'obligació amb el verb *cal* i l'infinitiu del verb de la primera conjugació *ajudar*. Aquesta perífrasi mostra obligació sense necessitat de fer servir, de nou, un imperatiu. Finalment, trobem el verb de la tercera conjugació *impedir* en infinitiu, aquest va acompanyat per la preposició *per*, aquesta construcció del català indica finalitat, que és el mateix que fa l'esperanto fent servir l'imperatiu del verb *evitar*.

(25)

Ĉiela Muzu, rakontu nun pri l' veraj eventoj kiam elŝvelis maroj kaj la kaoso tumultis. (pàg 10)

Musa del cel, **explica'ns** avui els fets veritables quan sobreixiren les mars i el caos regnava a la terra. (pàg. 18)

[Annex 2, 33]

El primer verb en esperanto és l'imperatiu del verb, en infinitiu, *rakonti*. En català està en la segona persona del singular de l'imperatiu del verb de la primera conjugació *explicar*.

Participi actiu

Els participis en esperanto són construccions que aporten molt de significat, caldrà entendre totes les parts de la paraula per poder reproduir de la millor manera la idea al català. Per fer-ho, pot ser perdem algun matís en la llengua d'arribada o caldrà allargar més la frase si volem ficar-ho tot.

(22)

Ni rememoru tion, ke l' kolonio de Goba nun statas difektita kaj malfacile ĝi tenos longan veturon tra la spaco al suno hazarde havanta loĝplanedon. (pàg. 16)

No podem oblidar que la nostra colònia de Goba té desperfectes greus i no aguantaria un viatge llarg i penós per l'espai cap a un sol que **tingués** un planeta prou habitable, a l'atzar. (pàg. 18)

Encara que en la frase en esperanto té funció d'adjectiu (perquè acaba en *-a*) trobem *havanta* en participi actiu present (perquè té l'afix *-ant-*) de l'arrel *hav-*. En català, per poder mantenir tot el matís de l'esperanto el traductor tria la tercera persona del singular (sabem que no és primera perquè el subjecte és *un sol*) de l'imperfet de subjuntiu del verb de la segona conjugació *tindre* o *tenir* (aquest, conjugat en la variant del català occidental, podria ser també *tinguera*). En esperanto, com s'observa, té un sentit de present, és a dir: busca un sol que tinga un planeta habitable. En canvi, en català, aquest imperfet, al ser subjuntiu, mostra un matís condicional: si trobaren el sol, a més aquest hauria de tenir un planeta habitable.

(19)

[...] *simile Uttu svenis sur la herbaro de Bezer vidinte faroĉaron alproksimiĝi tra la nuboj.*
(pàg. 11)

[...] semblantment s'esmortí Utnoa a la prada de Bésser quan **hagué vist** el carro de foc tansar-se entre els núvols. (pàg. 13)

El següent verb en català *vore* o *veure*, en tercera persona del singular del plusquamperfet de subjuntiu no està en esperanto però sí que hi ha un adverbí (perquè acaba en *-e*) format amb el participi actiu passat (perquè té l'afix *-int-*): *vidinte*. Per mantenir els dos sentits que presenta en esperanto (el passat i l'adverbial) en català fa servir un verb en passat i l'acompanya de l'adverbí *quan*.

Participi passiu

En aquest participi ocorre el mateix però en moltes ocasions en català es podria traduir simplement per un participi, no obstant això, no haurem de deixar de pensar en el sentit de la oració perquè de vegades altres construccions poden quedar més naturals.

(27)

Unu el tiuj estis la kolonio nomata Naje, [...] (pàg. 12)

Una d'aquelles era, doncs, la colònia que **es deia** Naie, [...] (pàg. 14)

El segon verb, només està en la versió en català és el verb pronominal *dir-se*, que és l'excepció de verbs acabats en *-ir* que és de la segona conjugació. En esperanto hi havia un adjectiu (perquè acaba en *-a*) fet pel participi passiu present (perquè té l'afix *-at-*): *nomata*. Aquest, es podria haver traduït com el participi en català, *anomenada*, però no només queda més natural la construcció del verb sinó que a més, es manté el matís del present.

Altres construccions

Com que el català té moltes més maneres que l'esperanto d'expressar els verbs, el traductor no ha de caure en repetir sempre les construccions més simples de l'esperanto i deixar enrere la riquesa del català. Per això en les traduccions podem trobar verbs conjugats a partir de paraules que a l'original no són verbs.

(24)

Kiu neniam spektis tiajn, ekkredus alarme ĉion reala kaj timus pro la fluo de sango kaj orelŝiraj ŝrikoj. (pàg. 18)

Qui no hagués vist mai cap, ho hauria cregut tot autèntic i s'hauria sobresaltat per la sang que es **vessava** i els crits eixordadors. (pàg. 20)

[Annex 2, 139]

En aquesta frase hi ha un verb en català en tercera persona del singular de l'imperfet d'indicatiu del verb de la primera conjugació *vessar*. En esperanto aquest verb no està, en canvi hi ha un subjecte *la fluo* amb significat semblant, *el fluid*.

4 Conclusions

4.1 Conclusions de l'anàlisi

4.1.1 Traducció del català a l'esperanto

S'observa què:

- El text original està en català oriental
- Encara que el català no té subjecte en l'oració en esperanto l'afegix però, tot i ser obligatori, en alguns casos no s'indica el subjecte en esperanto si no és rellevant.
- Com que l'esperanto no té la forma per a expressar la cortesia de subjecte, *vosté*, es manté el pronom *vi* i es perd el matís.
- L'infinitiu simple en català es manté en infinitiu en esperanto.
- Les construccions d'infinitiu + present en català, les perífrasis, es mantenen amb la mateixa estructura en esperanto.
- El present d'indicatiu es manté en present en esperanto.
- Les formes del subjuntiu en català es tradueixen de diverses maneres en esperanto per mantenir algun dels matisos: en imperatiu, en passat i en condicional.
- Les formes del passat de l'indicatiu en català s'han traduït per passat en esperanto.
- El futur simple i el perfet, s'han traduït en passat en esperanto llevat que l'oració demanara altre matís més rellevant que el de futur.
- La forma del present compost i el futur perfet es matisa fent servir els participis de l'esperanto.
- Les formes de condicional en català s'han mantingut en condicional en esperanto.
- L'imperatiu s'ha mantingut en ambdós idiomes igual.
- Els verbs pronominals del català s'han traduït afegint-hi els sufixos *-ig-* i *-igĉ-*.
- El gerundi s'ha traduït per un participi actiu.
- El participi s'ha traduït per un participi passiu.

4.1.2 Traducció de l'esperanto al català

S'observa que:

- La traducció està feta al català oriental.
- Encara que en esperanto s'indica el subjecte el català no cau en repeticions innecessàries per imitació.
- L'infinitiu de l'esperanto es tradueix en infinitiu simple al català llevat que es canvie

lleugerament el sentit de la frase.

- La construcció de present i infinitiu en esperanto, si es dona el sentit, es converteix en una perífrasi al català.
- El present es manté en present d'indicatiu.
- El futur en esperanto es tradueix en futur simple llevat que la frase mantinga algun matis de condicional. Si és així, es tradueix per un condicional o per un subjuntiu.
- El passat en esperanto es tradueix al català per qualsevol de les formes de passat que existixen, si escau, s'hi afegix el matis condicional ficant una forma en subjuntiu.
- S'utilitza en la traducció el passat simple per no repetir temps verbals tot i que no és una construcció verbal en ús al català oriental.
- En alguns casos, per no repetir dos verbs en la mateixa forma verbal, i si es pot, un d'ells canvia a gerundi.
- El condicional en esperanto es tradueix o bé en condicional del català o es fa servir un temps en subjuntiu, en els casos analitzats en la mateixa frase trobem les dues opcions per no repetir temps verbals.
- Quan hi ha imperatiu en esperanto es manté o per no fer un ús excessiu dels imperatius en català la resta de verbs de l'oració es fan en altres construccions que denoten obligació. També es dona el cas de canviar l'ordre de la frase per llevar l'imperatiu.
- Per aconseguir els matisos en esperanto en català fan servir construccions verbals. Per això, trobem de vegades verbs en la traducció al català que en esperanto eren adjectius o adverbis creats mitjançant el participi actiu o passiu. També es dona el cas que en compte de ficar un adjectiu en català sona més natural un verb.

4.2 Conclusions finals

L'objectiu principal d'aquest treball ha sigut demostrar mitjançant l'anàlisi de traduccions literàries, que l'esperanto és una llengua versàtil i eliminar l'estigma negatiu que té a causa de la seua senzillesa gramatical mitjançant l'anàlisi de traduccions literàries. A l'inici s'ha explicat l'evolució de la llengua i s'ha presentat la seua gramàtica d'una manera breu i senzilla però sense deixar cap aspecte sense tractar. S'observa que és una llengua en la qual l'aprenent no necessitarà dedicar moltes hores, ja que te poques normes i cap excepció. Tot i això, no s'ha de caure en la idea que es tracta d'una llengua buida o amb la qual no es poden expressar les coses com es fa en altres, com per exemple en les nostres llengües maternes. Per això, aquest treball s'ha centrat en la llengua que jo conec més, el català, la qual només havent-hi explicat la gramàtica verbal hem pogut observar

que es tracta d'una llengua més complexa.

El treball, que s'ha centrat en els verbs, una de les parts més importants de l'oració, ha analitzat els reptes de traduir a o des d'una llengua amb gramàtica senzilla i d'altra amb gramàtica més complicada. Hem observat que en la traducció d'una obra en català a l'esperanto el traductor ha pogut adaptar totes les formes verbals del català mantenint en tot moment l'original i sense recaure en repeticions que podrien fer la lectura pesada. En la traducció d'una obra original en esperanto al català s'ha demostrat que no escau caure en la senzillesa d'aquesta llengua quan expressem les coses en altra amb moltes més formes. Haurem de recordar, però, que a causa de la senzillesa de l'esperanto, quan traduïm a aquesta llengua no podem oblidar els subjectes (llevat que l'omissió d'aquests aporte un significat concret). A més, haurem d'analitzar bé el que diu el verb a la frase en l'original i simplificar el matís sense perdre el significat per poder expressar-ho en esperanto de manera efectiva i no caure en l'error de traduir-ho simplement al temps verbal que sol tenir la correspondència quan estem analitzant la gramàtica d'ambdues llengües. Per una altra part quan tenim un obra en esperanto que volem traduir al català el primer que haurem de triar és la forma dialectal que anem a fer servir i ser constants amb aquesta elecció. No ens haurem de deixar endur per la senzillesa de l'esperanto i oblidar que el català té una riquesa verbal més amplia, és a dir, no sempre la forma directa serà la millor, ja que podrien donar-se repeticions poc comuns en aquesta llengua o fins i tot, es podrien utilitzar formules d'expressar els matisos que no són pròpies del català. El fet d'estar traduint entre dues llengües que presenten una diferència tan gran quant al nombre de formes verbals no s'ha de veure com una cosa negativa, sinó més bé, tot el contrari, ja que simplificant les idees podem veure totes les seues parts d'una forma més clara i així no perdre el sentit.

Com en totes les traduccions entre dues llengües, sobretot si ens fixem en aspectes que es diferencien molt entre aquestes, i en aquest cas, a causa de la senzillesa de l'esperanto, s'hauran perdut matisos. Aquesta pèrdua de matisos seria comú quan passem de la llengua més complexa, el català, a la simple, l'esperanto, ja que per captar-los tots s'hauran d'incloure altres parts de l'oració. Així i tot, quan traduïm de l'esperanto al català, com que aquesta última té tantes formes podem perdre el sentit senzill i pur de l'original. En l'anàlisi, però, s'observa que els traductors s'han esforçat per expressar els conceptes de la millor manera possible en les llengües d'arribada o almenys tractar de compensar-ho per no perdre l'essència de les llengües. No obstant això, aquest fenomen de pèrdua de matisos, com ja indicat, es donaria entre qualsevol altres llengües i no per això, llevat, pot ser, que la traducció ho presente constantment, la traducció estaria malament.

En general, aquest treball ha tractat de demostrar que es pot fer literatura i traducció amb l'esperanto. I també, pel simple motiu d'estar analitzant aquesta llengua, que l'esperanto és una

llengua activa i en ús de la qual es pot aprendre molt. És clar però, que encara queda molt de camí per fer, molta literatura per traduir i moltes anàlisis que fer d'aquesta i, en si, de l'impacte que té una llengua senzilla en la manera d'expressar-nos.

5 Bibliografia

- AVL (2006). *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*. [En línia] València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. Disponible a: <http://www.avl.gva.es/> [2020, abril]
- Baltasar, Enric (2015). Enric Baltasar. «Perífrasis en esperanto (II): cómo traducirlas todas». Disponible a: <https://enricbaltasar.com/perifrasis-esperanto-ii/> [2020, març]
- Del Barrio, Jose Antonio (sd). Delbarrio. «Sobre el esperanto». Disponible a: <http://www.delbarrio.eu/esperanto.htm> [2020, abril].
- Federico Gobbo. (2015). «Machine Translators as a Complex System, and the Phenomenon of Esperanto». En *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 13(2), 264-274.
- Grau i Casas, Jaume (1925). *Kataluna Antologio*.
- Hana, Jirka (sd). «Esperanto Grammar. 3.8 Verb». Disponible a: http://esperanto.50webs.com/EsrGrammar-3_08.html [2020, març].
- Hjelmslev, Louis (1971). *Prolegómenos a una teoría del lenguaje*. Madrid: Gredos.
- Humphrey Tonkin. (2010).«The semantics of invention, Translation into Esperanto». En *The Translator as Mediator of Cultures* (169-188). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- IEC (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. [En línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Disponible a: <https://geiec.iec.cat/> [2020, febrer].
- Kataluna Esperanto-Asocio. (sd) Esperanto cat. «Què és l'esperanto?» Disponible a: <https://esperanto.cat/Que-es-l-esperanto?lang=ca> [2020, febrer]
- Montagut, Abel (2018). *La gesta d'Utnoa*. Lleida.
- Montagut, Abel (2018). *Poemo de Utnoa*. Lleida.
- Parceisas, Francesc (2002). «Sobre la autotraducción», *Quimera*, 210, 13-14
- Praga Manifiesto (1996). [En línia]. Praga. Disponible a: <http://lingvo.org/prago> [2020, març].
- Recuenco Peñalver, Maria (2011) «Más allá de la traducción: la autotraducción», *Trans, revista de traductología*, núm. 15, 193-208.
- Richmond, Ian M.. (1993).«Esperanto Translation and Cultural Specificity». En *Aspects of Internationalism, Language and Culture* (85-102). Maryland: University Press of America.
- Soldevila, Carles (1934). *Bola de neu*. Barcelona: Catalunya Teatral, núm. 59.
- Soldevila, Carles (1975) *Tamen, civilizitaj kaj Neĝobulo*. Sabadell: Ediciones Riutort. Traducció de L. Mimó Espinalt
- Soler y Valls, Fernando (1976).*Esperanto al alcance de todos*. València
- Zamenhof, L. Ludoviko (1905). *Fundamento de Esperanto*. [En línia]. Varsovia. Disponible a: http://joaojosesantos.net/html/pdf/zamenhofo_fundamento_de_esperanto.pdf [2020, febrer].

6 Annexos

6.1 Annex 1

1. CAT	EO	TEMPS VB CAT	TEMPS VB EO
2. hauria casat	edziĝus	condicional perfet	condicional
3. hauria cregut	ekkedus	condicional perfet	condicional
4. veuria	aspektus	condicional simple	condicional
5. prendrien	ekkaptus	condicional simple	condicional
6. gosaria	kuraĝus	condicional simple	condicional
7. podrien	povus	condicional simple	condicional
8. podria	povus	condicional simple	condicional
9. semblaria	remarkus	condicional simple	condicional
10. aguantaria	tenos	condicional simple	futur
11. s'haurà posat	estos	futur perfet	futur
12. serà concloent	decidos	futur simple	futur
13. Diré	himnos	futur simple	futur
14. afectarà	influos	futur simple	futur
15. veuràs	komprenu	futur simple	imperatiu
16. capgirarà	renversos	futur simple	futur
17. semblarà	ŝajnos	futur simple	futur
18. giraran	turniĝos	futur simple	futur
19. haurem de fugir	fuĝu	futur simple+inf	imperatiu
20. acostant-se	alproksimigĝante	gerundi	participi actiu
21. contruint	cxarpentado	gerundi	subj.
22. orbitant	orbitadu	gerundi	imperatiu
23. havent	plurestus	gerundi	condicional
24. il·luminant	prilumi	gerundi	infinitiu
25. recordant	rememorante	gerundi	participi actiu present
26. estudiant	studi	gerundi	infinitiu
27. planant	ŝuebis	gerundi	passat
28. cercant	trovi	gerundi	infinitiu
29. zumejant	zumas	gerundi	present
30. alçant-se deia	intervinis	gerundi+present	passat
31. parla'ns	alparolu	imperatiu	imperatiu
32. alça't	ekstaru	imperatiu	imperatiu
33. esbrina'ns	klarigu	imperatiu	imperatiu

34. vina	venu	imperatiu	imperatiu
35. esperava	atendas	imperfet d'indicatiu	present
36. bufava	blovas	imperfet d'indicatiu	passat
37. eren	estas	imperfet d'indicatiu	present
38. s'hi podia	fareblas	imperfet d'indicatiu	present
39. consistia	konsistis	imperfet d'indicatiu	passat
40. cobrien	kovris	imperfet d'indicatiu	passat
41. es deia	nomata	imperfet d'indicatiu	participi pasiu present
42. travessava	rapidas	imperfet d'indicatiu	present
43. giraven	rotaciis	imperfet d'indicatiu	passat
44. semblava	similis	imperfet d'indicatiu	passat
45. es trobava acampat	tendumis	imperfet d'indicatiu	passat
46. regnava	tumultis	imperfet d'indicatiu	passat
47. demanava	petis	imperfet d'indicatiu	passat
48. venia	venis	imperfet d'indicatiu	passat
49. podia evitar	povus evitit	imperfet d'indicatiu+inf	condicional+inf
50. alteréssim	deturnus	imperfet de subjuntiu	condicional
51. fossin	estas	imperfet de subjuntiu	present
52. passés	fatalis	imperfet de subjuntiu	passat
53. tingués	havanta	imperfet de subjuntiu	participi actiu present
54. fos secret	sekretis	imperfet de subjuntiu	passat
55. fessin	donacu	imperfet subjuntiu	imperatiu
56. adonéssim	şajnus	imperfet subjuntiu	condicional
57. pots estar	povas esti	inf+present	infinitiu+present
58. puc opinar	povas opinii	inf+present	infinitiu+present
59. atanar-se	alproksimiĝi	infinitiu	infinitiu
60. arribar	celi	infinitiu	infinitiu
61. casar-lo	edzigi	infinitiu	infinitiu
62. allitar	ekdormi	infinitiu	infinitiu
63. impedir	evitu	infinitiu	imperatiu
64. saber	iĝos	infinitiu	futur

65. colonitzar	kolonii	infinitiu	infinitiu
66. constituir	konstituiĝi	infinitiu	infinitiu
67. ensorri	pereu	infinitiu	imperatiu
68. proveir	provizadi	infinitiu	infinitiu
69. fer	raportis	infinitiu	passat
70. haver elogiat	laŭdinte	infinitiu compost	participi actiu
71. adquiret	venita	participi	participi passiu
72. es va convocar	ariĝis	passat perifrastic	passat
73. va veure	ekvidis	passat perifrastic	passat
74. va descendir	malleviĝis	passat perifrastic	passat
75. vàrem trobar-nos	renkontiĝis	passat perifrastic	passat
76. va saber	sciis	passat perifrastic	passat
77. varen callar	silentis	passat perifrastic	passat
78. va pujar	suprengrimpis	passat perifrastic	passat
79. va patir	trasuferis	passat perifrastic	passat
80. van sorgir	vekiĝis	passat perifrastic	passat
81. va vèncer	venkis	passat perifrastic	passat
82. van emprendre	veturis	passat perifrastic	passat
83. varen veure	vidiĝis	passat perifrastic	passat
84. sentí	audis	passat simple	passat
85. féu	diris	passat simple	passat
86. es posà en moviment	ekmoviĝas	passat simple	present
87. rescataren	elsavis	passat simple	passat
88. sobreeixiren	elŝvelis	passat simple	passat
89. colgaren	kovris	passat simple	passat
90. sucumbiren	pereis	passat simple	passat
91. arribà	prezentiĝis	passat simple	passat
92. s'acomplí	venis	passat simple	passat
93. heu donat	donis	perfet d'indicatiu	passat
94. ha estat	estus	perfet d'indicatiu	condicional
95. has oblidat	forgesis	perfet d'indicatiu	passat
96. hem viatjat	vojaĝis	perfet d'indicatiu	passat
97. ha viatjat	vojaĝis	perfet d'indicatiu	passat
98. hagi vist	vidis	perfet subjuntiu	passat

99. haguéssim decidit	decidus	plusquamperfet de subjuntiu	condicional
100. hagué vist	vidinte	plusquamperfet de subjuntiu	participi actiu passat
101. són	certas	present	present
102. voletegen	disfkugas	present	present
103. entren i surten	eniras kaj eliras	present	present
104. colga	enteriĝas	present	present
105. fan i desfan	grupiĝas kaj disiĝas	present	present
106. ajuda	helpas	present	present
107. és possible calcular	kalkulebras	present	present
108. creu	kredas	present	present
109. és permés	licas	present	present
110. prohibeixen	malhelpas	present	present
111. duc	parolos	present	futur
112. explica	rakontu	present	imperatiu
113. tenim	restas	present	present
114. som	sidas	present	present
115. habita	surloĝas	present	present
116. cerquem	trovu	present	imperatiu
117. tenim	tuŝeblas	present	present
118. plau	volonte	present	adv
119. assabenti	devas komuniki	present de subjuntiu	present+inf
120. oblidem	forgesu	present de subjuntiu	imperatiu
121. eixuguin	resekos	present de subjuntiu	futur
122. demanin	petu	present subjuntiu	imperatiu
123. està dirigint	direktiĝas	present+gerundi	present
124. cal protegir	devas protekti	present+inf	present+inf
125. poder proveïr	reŝarĝi	present+inf	infinitiu
126. pot salvar	savos	present+inf	futur
127. fem servir	uzu	present+inf	imperatiu
128. podem oblidar	rememoru	present+infinitiu	imperatiu
129. vârem trobar-nos	renkontiĝis	vb pronominal	iĝ
130. ocupaves	interesiĝis	vb pronominal	iĝ

131. s'hauria casat	edziĝus	vb pronominal	iĝ
132. casar-lo	edzigi	vb pronominal	ig

6.2 Annex 2

1. CAT	EO	TEMPS VB CAT	TEMPS VB EO
2. Adquirir	Vendita	infinitiu	Adj
3. Hauria tingut	havus	imperfet de subjuntiu	condicional
4. hauria casat	edziĝus	condicional perfet	condicional
5. hauria cregut	ekkredus	condicional perfet	condicional
6. haura sobresaltat	timus	condicional perfet	condicional
7. podria	povus	condicional perfet	condicional
8. podria	povus	condicional simple	condicional
9. semblaria	ŝajnus	condicional simple	condicional
10. n'adonés	rimarkus	imperfet de subjuntiu	condicional
11. fos	estus	imperfet de subjuntiu	condicional
12. alteréssim	deturnus	imperfet subjuntiu	condicional
13. Hagués anat	vizitus	plusq de subjuntiu	condicional
14. haguéssim decidit	decidus	plusq de subjuntiu	condicional
15. adonéssim	rimarkus	imperfet de subjuntiu	condicional
16. semblarà	ŝajnos	futur simple	futur
17. trobaràs	trovos	futur simple	futur
18. diré	diros	futur simple	futur
19. passaran	pasos	futur simple	futur
20. eixuguin	resekos	present subj	futur
21. ajacin	kvietiĝos	present subj	futur
22. Felicitin	gratutu	condicional perfet	imperatiu
23. veuràs	komprenu	futur simple	imperatiu
24. Vina /Vine/	Venu	imperatiu	imperatiu
25. Calli	Ne diru	imperatiu	imperatiu
26. digui	parolu	imperatiu	imperatiu
27. perdoni	pardonu	imperatiu	imperatiu
28. fes el favor	bonvolu	imperatiu	imperatiu
29. deixi	lasu	imperatiu	imperatiu
30. digues	diru	imperatiu	imperatiu
31. Diga	diru	imperatiu	imperatiu
32. oblidem	forgesu	imperatiu	imperatiu
33. explica'ns	rakontu	imperatiu	imperatiu
34. em fessin present	donacu	imperfet de subjuntiu	imperatiu
35. ajudar	helpu	infinitiu	imperatiu

36. impedir	evitu	infinitiu	imperatiu
37. demanin	petu	present de subjuntiu	imperatiu
38. podem oblidar	rememoru	present+infinitiu	imperatiu
39. Deixa'm dir	Lasu (min)diri	imperatiu+inf	imperatiu+infinitiu
40. cercant	trovi	gerundi	infinitiu
41. estalviar	șpari	infinitiu	infinitiu
42. predisposar-nos	inklini	infinitiu	infinitiu
43. pintar	pentri	infinitiu	infinitiu
44. dibuixar	desegni	infinitiu	infinitiu
45. donar gust	komplezi	infinitiu	infinitiu
46. felicitar	gratuli	infinitiu	infinitiu
47. dir	diru	infinitiu	infinitiu
48. colonitzar	kolonii	infinitiu	infinitiu
49. provocar	provoki	infinitiu	infinitiu
50. tansar-se	alproksimiĝi	infinitiu (pronominal)	infinitiu
51. després de veure	vidinte	infinitiu	participi actiu pasat
52. veure	vidinte	infinitiu	participi actiu passat
53. després d'haver elogiat	laŭdinte	infinitiu	participi actiu passat
54. Senyalant	Fingromontrante	gerundi	participi actiu present
55. Apropant-se	Alproksimiĝante	gerundi	participi actiu present
56. hagué vist	vidinte	plusq de subjuntiu	participi actiu passat
57. tingués	havanta	imperfet subjuntiu	participi actiu present
58. es deia	nomata	imperfet subjuntiu	participi pasiu passat
59. planant	șvebis	gerundi	passat
60. dibuixava	desegnis	imperfet d'indicatiu	passat
61. era	estis	imperfet d'indicatiu	passat
62. feies	faris	imperfet d'indicatiu	passat
63. venia	venis	imperfet d'indicatiu	passat
64. demanava	petis	imperfet d'indicatiu	passat
65. pintaves	pentris	imperfet d'indicatiu	passat
66. ocupaves	interesiĝis	imperfet d'indicatiu	passat
67. Vivia	vivis	imperfet d'indicatiu	passat
68. tenia	havis	imperfet d'indicatiu	passat
69. seguia	sekvis	imperfet d'indicatiu	passat
70. sobreixiren	elșvelis	imperfet indicatiu	passat
71. regnava	tumultis	imperfet indicatiu	passat
72. era	estis	imperfet indicatiu	passat
73. demanar	petis	infinitiu	passat
74. vàrem trobar-nos	renkontiĝis	passat perifrastic	passat
75. vaig seguir	studis	passat perifrastic	passat

76. vaig pintar	pentris	passat perifrastic	passat
77. va descendir	malleviĝis	passat perifrastic	passat
78. esmotí	svenis	passat simple	passat
79. Heu donat	Donis	perfet d'indicatiu	passat
80. He dit	dirirs	perfet d'indicatiu	passat
81. he invitat	invitis	perfet d'indicatiu	passat
82. ha vingut	venis	perfet d'indicatiu	passat
83. ha estat (una sorpresa)	suprizis	perfet d'indicatiu	passat
84. he sentit	sentis	perfet d'indicatiu	passat
85. he arribat a omplir	plenigis	perfet d'indicatiu	passat
86. ha viatjat	vojaĝis	perfet inindicatiu	passat
87. hagi vist	vidis	perfet subj	passat
88. hagués vist	spektis	plusq de subjuntiu	passat
89. fa	pasis	present	passat
90. havien de donar	devis doni	imperfet d'indicatiu+inf	passat+inf
91. pot (...)dir	povas (...) diri	present+inf	passat+inf
92. has fet menjar	faris (ke ni)manĝis	perfet d'indicatiu+infinitiu	passat+passat
93. posat en ridicul	ridiinĝinta	participi	paticipi actiu passat
94. veieu	vidas	imperfet d'indicatiu	present
95. ha estat	estis	perfet d'indicatiu	present
96. Es veu	Vidiĝas	present	present
97. Porten	Portas	present	present
98. Són	Estas	present	present
99. Entren	Eniras	present	present
100. Surten	Eliras	present	present
101. fan (grups)	grupiĝas	present	present
102. desfan (grups)	disiĝas	present	present
103. Sembla	Opinas	present	present
104. Diuen	(oni) drias	present	present
105. està	estas	present	present
106. dóna accés	kondukas	present	present
107. Obre	malfermas	present	present
108. Surt	Eniras	present	present
109. Dic	diras	present	present
110. Sembla	ŝajnas	present	present
111. és	estas	present	present
112. Posseeix	konas	present	present
113. està	estas	present	present

114. sap	scias	present	present
115. comprenc	komprenas	present	present
116. soc	estas	present	present
117. aclareixen	spritiĝas	present	present
118. dic	diras	present	present
119. fas (por)	timiĝas	present	present
120. temo	timas	present	present
121. pintes	pentras	present	present
122. demano	petas	present	present
123. pintar	pentri	present	present
124. es	estas	present	present
125. desconcerta	konfuzas	present	present
126. sona	sonas	present	present
127. dona una mirada	ekrigardas	present	present
128. saps	scias	present	present
129. ets	estas	present	present
130. veig	vidas	present	present
131. garanteixo	garantias	present	present
132. hi habita	surloĝas	present	present
133. és permés	licas	present	present
134. té	statas	present	present
135. sé	scias	present	present
136. Ha d'èsser graduat	Devas esti gradigata	present+inf	present+inf
137. cal+assabenti	devas komuniki	present	present+infinitiu
138. pots estar	povas esti	present+infinitiu	present+infinitiu
139. vessava	la fluo	imperfet indicatiu	Subjecte